

А. Загородня

м. Київ

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядається розуміння патріотичного виховання сучасної молоді як громадян України, що носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості.

Ключові слова. патріотизм, патріотичне виховання, національні традиції, національна свідомість.

А. Загородня

СОВРЕМЕННОЕ ПОНИМАНИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматривается понимание патриотического воспитания современной молодежи как граждан Украины, которое носит национальный характер, базируется на национальных традициях украинского народа, является идейной силой национального сознания.

Ключевые слова. патриотизм, патриотическое воспитание, национальные традиции, национальное сознание.

A. Zagorodnya

MODERN UNDERSTANDING OF PATRIOTIC EDUCATION OF YOUNG PEOPLE

Аннотация. The article deals with understanding the patriotic education of the youth of today as citizens of Ukraine, which is national in nature, based on national traditions of the Ukrainian people is the ideological force of national consciousness.

Keywords. patriotism, patriotic education, national traditions, national consciousness.

Постановка проблеми. Патріотичне виховання сучасної молоді серед різноманітних теоретичних підходів у вирішенні цього питання займає одне з

головних місць. В умовах становлення української держави патріотичному вихованню належить пріоритетна роль. Наша Україна – молода держава, перебуває на шляху радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень, обравши шлях переходу від тоталітарних ідеологій до свободи й демократії, національного відродження, цивілізованої, соціально зорієнтованої економіки, побудови нового громадянського суспільства.

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати у молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. У різні часи та епохи, в усіх цивілізованих державах сім'я, школа, суспільство ставили перед собою завдання – виховати громадянина, патріота своєї країни.

Мета статті полягає у розкритті розуміння патріотичного виховання сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. В умовах економічної кризи, спотвореного переходу до ринкових відносин, відбувається інтенсивний процес соціальної та моральної деградації значної частини молоді, тому притупляються природні потреби у пізнанні й творчості, втрачається інтерес до чесної праці, знецінюються духовні ідеали. Певна частина сучасної молоді байдуже ставиться до ідеї незалежності України.

Глибокий та системний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури доводить, що сучасне виховання, зокрема патріотичне, має здійснюватися в умовах національного виховання. Патріотичне виховання вчені розуміють як «формування гармонійної, розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями,

працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю» [6, с.6].

Головним завданням патріотичного виховання є формування патріотизму, а на сучасному етапі становлення української державності ця проблема набуває особливого значення.

Проблема патріотичного виховання завжди займала одне з провідних місць у вітчизняній педагогічній та філософській думці. У сучасній літературі патріотичне виховання трактується як виховання, що формує усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, любов до своєї Батьківщини, вболівання за долю свого народу, його майбутнє.

Як результат ефективного патріотичного виховання у молоді чітко формується патріотизм. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Елементи його виникли як усвідомлення родових зв'язків, обрядів, звичаїв [7, с.134-156]. Слово «патріотизм» (від «patris») – грецького походження, в перекладі означає «батьківщина, вітчизна». Уперше воно з'явилося в період Великої Французької революції (1789-1793р.). Патріотами називали себе борці за народ, захисники республіки.

У філософському словнику патріотичне виховання розглядається як виховання, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість, гордість за її минуле й сучасне прагнення захищати інтереси Батьківщини. Це визначення актуалізує роль патріотичного виховання, оскільки саме через активну діяльність людини на користь суспільства виявляються її справжні почуття [13, с.358].

У «Великій радянській енциклопедії» подається таке тлумачення: «Патріотичне виховання – це виховання любові до вітчизни, відданості, прагнення своїми справами служити її інтересам» [1, с.282]. Основою цього тлумачення є емоційно-чуттєва сторона поняття, що виявляється через

ставлення людини до навколишнього світу. Життя людини в суспільстві завжди пов'язане з діяльністю, нормами поведінки, взаємовідносинами між людьми.

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народу, готовність для них на жертви і подвиги» [9, с. 223].

Першооснови патріотичного виховання були закладені в народній педагогіці, значення якої висвітлюється в роботах О. Любара, В. Мацюка, В. Пугача, М. Стельмаховича, Д. Федоренка. Вони висвітлювали ідеал давньоруської епохи, складовою частиною якого виступає патріотичне виховання.

У сучасній педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму.

1. Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей термін уперше використав відомий сучасний вчений-психолог І. Кон, який писав, що «...етнопатріотизм пов'язаний з утвердженням конкретизованих, спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами» [3, с.189].

Цей патріотизм зумовлений природою як відчуття видової ознаки народу, є природженим і розвивається повноцінно, якщо дитина зростає у національно зорієнтованій сім'ї, навчається в українському дитячому садку, а потім в українській школі. При цьому великого значення надається вивченню історії українського народу, рідної мови та літератури, українського мистецтва, народних звичаїв, традицій.

2. Територіальний патріотизм базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

3. Державний патріотизм ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується

на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості [12, с.115-116].

Таким чином патріотичні почуття українського народу є емоційним аспектом національного державницького світогляду, що включає почуття належності до України, її історії, віру в майбутнє своєї держави. Найвищою формою патріотизму виступає почуття любові до Батьківщини, готовність терпіти муки й навіть іти на смерть заради неї.

Патріотизм – це духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, який характеризується відповідальним ставленням людини до рідного краю, до Батьківщини, до народу, це активна праця на благо Вітчизни, примноження її багатств, розбудова науки та культури, захист свободи та честі своєї держави.

Патріотичне виховання – це виховання, яке передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу.

Виховання громадян України носить національний характер, базується на національних традиціях українського народу, є ідейною силою національної свідомості. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки.

Становлення свідомого патріота з відповідними почуттями, переконаннями та діями залежатиме від накладених на національну свідомість певних відбитків.

Національна свідомість – основа патріотичного виховання, це глибинне усвідомлення своєї етнічної належності та своєрідності історичної долі, невід'ємним атрибутом кожної нації. Вона свідчить про зрілість народу як самочинного суб'єкта історичного процесу, є показником морального здоров'я, духовних та інтелектуального потенціалу особистості.

Національна свідомість включає:

- любов до України, історичного й самотнього образу свого народу;
- віру в духовну силу народу та його призначення;
- силу волі й відповідальність за те, щоб народ України посів почесне місце в цивілізованому світі;
- уміння осмислювати історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю
- систему вчинків, що є наслідком любові до Батьківщини, віри, відповідальності, осмислення; готовність свідомо служити інтересам України [16].

Вирішувати проблему формування істинної національної самосвідомості можливо лише у зв'язку з духовним розумінням Батьківщини. Тому що «Вітчизна – це дух народу в усіх його виявах і творіннях, а національність означає своєрідність цього духу» [15, с.210].

О. Вишневський виділяє три етапи розвитку патріотичної свідомості людини:

1. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення є основою, фундаментом патріотичного виховання. Він припадає на дошкільний і молодший шкільний вік. На цьому етапі формується почуття патріотизму.

2. Етап національно-політичного самоусвідомлення, припадає на підлітковий вік, коли дитина з лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. На цьому етапі відбувається приєднання юнацтва до різноманітних дитячих й молодіжних громадських, політичних організацій і об'єднань, які в змозі допомогти виховати сьогоденного школяра, завтрашнього громадянина України.

3. Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «національного» виходить за межі етнічності та сягає рівня державності. Характерними рисами даного етапу є вияв любові, поваги до своєї держави як головної мети нації [14, с.36].

Таким чином, проходження даних етапів свідчить про громадянсько-патріотичну зрілість людини.

Патріотичне становлення індивіда, підкреслює Р. Петронговський, відбувається як двоєдиний процес: на психологічному рівні це формування уявлень, почуттів, звичок, настроїв та прагнень; на ідеологічному – формування патріотичної свідомості, ідей, поглядів і переконань [10, с.24].

Головна функція патріотичних почуттів полягає у позитивному ставленні до свого народу, Батьківщини, суб'єктом патріотизму є людина як суспільна істота, а об'єктом – народ, Батьківщина [2, с.10].

У філософсько-гуманітарних науках виділяється зовнішня структура патріотизму:

- патріотичні почуття;
- національна гідність людини;
- потреба в задоволенні національних інтересів;
- патріотична свідомість на основі національної свідомості, розуміння своєї громадянської ролі в суспільстві;
- національний такті толерантне ставлення до людей інших національностей;
- бажання й потреба в накопиченні, збереженні та передачі національних культурних цінностей;
- готовність до патріотичної діяльності [10, с.24].

Патріотизм, як почуття має внутрішню структуру, що складається з кількох компонентів:

- перший, поверхневий, - природна любов до свого народу як до великої родини, любов до рідного слова, рідної природи;
- другий – це відчуття патріотизму розумом, усвідомлення обов'язку перед народом, готовність стати на захист його інтересів;
- третій – це переплетіння любові до рідного, близького з усвідомленням свого обов'язку перед народом; це прагнення, готовність служити Батьківщині [1, с.10].

Структуру патріотичних почуттів можна представити через відношення:

1) до себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність;

2) до людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника, відповідальність перед своєю нацією;

3) до Батьківщини: віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, підносити міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, біль за невдачі, суспільна активність та ініціативність.

4) до національних цінностей: володіння українською мовою, бажання і потреба в накопиченні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя українського народу; шанобливе ставлення до національних та державних символів; почуття дбайливого господаря своєї землі.

Можна виділити такі етапи формування патріотичної самосвідомості особистості:

- усвідомлення вихованцями норм і правил, які вироблені суспільством; щоб поводити себе правильно, визначити певні критерії поведінки, усвідомити її необхідність;

- формування ставлення учнів до норм і правил, що пропонуються. Необхідно, щоб дитина не тільки розуміла й осмислювала те, про що їй розповідають, що пропонують виконати, але й виявляла при цьому почуття. Пояснюючи важливість добра, чуйності, порядності, дитина має відчувати жаль, співчуття, бажання допомагати, піклуватися. «Почуття патріотизму, – зазначає Н. Мойсеюк, – легше пробудити, якщо спрямувати увагу учня на

реальні зміни, що відбуваються в його родині, рідному селі, місті. Отже, лише загострюючи почуття і спираючись на них, вихователі можуть підвести учня до дії» [8, с.247];

- формування поглядів, переконань. Формування поглядів – це етап сприйняття, засвоєння та перетворення засвоєних норм на особисте надбання, потенціальна готовність до дії. Переконавання – це погляди, що ґрунтуються на певних принципах, якими людина керується в житті. Для формування переконання необхідно створювати ситуації, які «вимагають прояву позицій дії, тренування з метою здійснення правильних дій» [8, с.247];

- формування загальної спрямованості особистості. У результаті діяльності, в ході повторень формуються навички та звички поведінки, які стають нормою. Система дій, вчинків поступово переходить у рису характеру, стає властивістю особистості.

Психолог П.Якобсон стверджував, що розвиток почуттів відбувається в процесі спеціального впливу на емоційну сферу людини [13, с.312]. У патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення.

Складовими патріотичних почуттів є:

- почуття належності до своєї держави та її народу;
- почуття гордості за успіхи держави, біль за невдачі;
- повага до історії, культури, традицій, вірувань, менталітету;
- захоплення героїчними подвигами минулого та сучасності;
- любов до рідної природи;
- шанування рідної мови, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни;
- ностальгія при розлуці з Батьківщиною;
- неприязнь до всього антиукраїнського;
- почуття національної гідності.

Патріотичні почуття не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В ідеалі, як зазначають

П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева, Л. Крицька, «вони спрямовуються на виконання надзавдання – піднести Україну до рівня високорозвинутих світових держав, що вимагає активної творчості всього українського народу. В нинішніх умовах емоційне начало патріотизму виявляється, насамперед, у мужності, рішучості, готовності українських громадян відстоювати незалежність своєї молоді держави всіма можливими засобами» [4, с.45].

Як свідчить історичний досвід, патріотичні почуття, особливо загострюючись у складних, екстремальних, доленосних для Батьківщини ситуаціях, єднають людей, спонукають ставити суспільне вище за особисте, зменшують життєвий егоїзм.

Патріотичні переконання містять у собі знання, поєднані зі щирою впевненістю в їхній істинності. На необхідності розвитку патріотичних переконань у дітей наголошував великий педагог-мислитель Я. А. Коменський, щоб «вони могли захищати все, що вони вважають істинним і добрим...чесним» [5, с.276]. Мета переконань полягає у підведенні людини не тільки до розуміння певних положень патріотичних почуттів, а й до внутрішнього їхнього сприйняття.

До патріотичних переконань належать:

- визнання визначальної ролі народу й Батьківщини в житті людини;
- визнання здатності українського народу побудувати власну державу й навести в ній порядок;
- віра в майбутнє України та українського народу;
- віра в невичерпні сили, талант, неповторність, працьовитість українського народу;
- віра в незламність, силу, стійкість, міць та справедливість держави.

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення. Науковці відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави [4, с.81].

Справжній патріот не може жити повноцінним життям, бути щасливим без праці на благо своєї країни, без боротьби за краще життя українського народу та України. Польський письменник Ц. Норвіда зазначає: людина, щоб бути щасливою, має знати, навіщо жити, для чого жити, за що вмерти [11, с.153]. Тому крім почуттів і переконань, важливим аспектом є патріотична діяльність, яка включає: усвідомлення глибокого зв'язку з народом, участь у його справах, турбота про його благо; збереження та примноження культури, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни; дотримання вироблених народом моральних норм і правил, законів держави; знання символів своєї Батьківщини; діяльність, спрямовану на утвердження державності свого народу, зміцнення належності своєї держави та готовність її відстоювати; знання історії свого роду, народу, прихильність до рідних місць; сумлінне виконання своїх обов'язків у навчанні, вміння творчо працювати.

Висновки. Патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самотність, людина стає зрілою, громадсько-свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки ми повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує громадські обов'язки, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любить рідних та близьких людей. Без цього людина не має обличчя, вона втрачає себе.

Література:

1. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – Т.19. – С. 282–320.

2. Вугрич В. П. До питання про природу і сутність патріотизму //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної науково-практичної конференції – К., 1999. – С. 8–12.
3. Кон И. С. Психология предрассудка //Новый мир. – 1969. – № 9. – С.186–193.
4. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
5. Кононенко П., Усатенко Т. Концепція української національної школи – родини //Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997. – С. 123–133.
6. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави //Педагогічна газета. – 2000. – № 6 (72), червень. – 6 с.
7. Мала енциклопедія державознавства /НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996.– 942 с.
8. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-е вид. – К.: Грамна, 1999. – 350 с.
9. Новий тлумачний словник української мови. У 4 томах /Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1999. – Т. 3. – С. 223.
10. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – Житомир, 2002. – 180 с.
11. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека. – М.: Прогресс, 1981. – 367 с.
12. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів /Під ред. Вишневського О. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.

13. Философский словарь /Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1986. – С. 358.

14. Хорламова О. Л., Кравченко Т. В. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. – К., 1999. – С. 34–37.

15. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України //Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник /За заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 209–212.

16. Чорна К. І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 12–14.